

УДК 368.91:364.442

Цимбаленко Наталія Володимирівна*кандидат економічних наук, доцент,**доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки**Київський національний університет технологій та дизайну***Цимбаленко Наталия Владимировна***кандидат экономических наук, доцент,**доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности**Киевский национальный университет технологий и дизайна***Tsybalenko Nataliia***Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,**Associate Professor of the Department of**Finance and Financial and Economic Security**Kyiv National University of Technology and Design*

СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

СТРАХОВАНИЕ ЖИЗНИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

LIFE INSURANCE IN THE CONTEXT OF THE FINANCING OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Анотація. Розглянуто сутність та основні завдання (соціальні та економічні) страхування життя і, на цій основі, визначено, що страхування життя є необхідною складовою системи соціального захисту населення. Проаналізовано динаміку основних показників розвитку ринку страхування життя в Україні, а саме таких: чисельності страховиків і, зокрема, компаній зі страхування життя; обсягів валових страхових премій та валових страхових виплат; рівнів валових страхових виплат; показників діяльності 10-ти найбільших в Україні компаній зі страхування життя та ін. Виявлено, що розвиток ринку страхування життя в Україні протягом 2007–2017 рр., характеризувався такими негативними явищами, як: значне скорочення кількості страховиків, в т.ч. компаній зі страхування життя; деяке зменшення частки компаній зі страхування життя в загальній чисельності страхових компаній; недостатня ефективність інвестиційної діяльності компаній зі страхування життя; високий рівень концентрації ринку страхування життя; надзвичайно низький рівень проникнення страхування життя.

За результатами аналізу наукової літератури узагальнено чинники, що негативно впливають на розвиток системи страхування життя в Україні, – недостатні рівні платоспроможного попиту на послуги страхування життя та довіри населення до страхових компаній; низький рівень інформованості населення України про можливість використання страхування життя в якості інструменту соціального захисту. Запропоновано основні напрями подолання негативних чинників з метою розвитку системи страхування життя України та виконання нею соціального завдання – необхідного доповнення до державної системи соціального захисту населення.

Ключові слова: страхування життя, соціальний захист, розвиток системи страхування життя.

Аннотация. Рассмотрены сущность и основные задачи (социальные и экономические) страхования жизни и, на этой основе, определено, что страхование жизни является необходимой составляющей системы социальной защиты населения. Проанализирована динамика основных показателей развития рынка страхования жизни в Украине, а именно таких: численности страховщиков и, в частности, компаний по страхованию жизни; объемов валовых страховых премий и валовых страховых выплат; уровней валовых страховых выплат; показателей деятельности 10-ти крупнейших в Украине компаний по страхованию жизни и др. Выведено, что развитие рынка страхования жизни в Украине в 2007–2017 гг.,

характеризувалось такими негативними явленнями, як: значительное сокращение количества страховщиков, в т.ч. компаний по страхованию жизни; некоторое уменьшение доли компаний по страхованию жизни в общей численности страховых компаний; недостаточная эффективность инвестиционной деятельности компаний по страхованию жизни; высокий уровень концентрации рынка страхования жизни; чрезвычайно низкий уровень проникновения страхования жизни.

По результатам анализа научной литературы обобщены факторы, отрицательно влияющие на развитие системы страхования жизни в Украине, — недостаточные уровни платежеспособного спроса на услуги страхования жизни и доверия населения к страховым компаниям; низкий уровень информированности населения Украины о возможности использования страхования жизни в качестве инструмента социальной защиты. Предложены основные направления преодоления негативных факторов в целях развития системы страхования жизни Украины и выполнения ею социальной задачи — необходимого дополнения к государственной системе социальной защиты населения.

Ключевые слова: страхование жизни, социальная защита, развитие системы страхования жизни

Summary. The essence and main tasks (social and economic) of life insurance were considered. The fact, that life insurance is an indispensable component of the system of social protection of the population has been determined. The dynamics of the main indicators of the development of the life insurance market in Ukraine, namely: the number of insurers and, in particular, life insurance companies; volumes of gross insurance premiums and gross insurance payments; levels of gross insurance payments; indicators of the activity of the 10 largest life insurance companies in Ukraine, etc. was analyzed. The fact, that the development of the life insurance market in Ukraine in 2007–2017, was characterized by such negative phenomena as: a significant reduction in the number of insurers, incl. life insurance companies; a slight decrease in the share of life insurance companies in the total number of insurance companies; Insufficient efficiency of investment activities of life insurance companies; a high level of concentration of the life insurance market; an extremely low level of penetration of life insurance, was revealed.

Factors adversely affecting the development of the life insurance system in Ukraine are insufficient levels of solvent demand for life insurance services and public confidence in insurance companies; a low level of awareness of the population of Ukraine about the possibility of using life insurance as a social protection tool were summarized. The main directions of overcoming negative factors for the development of the life insurance system in Ukraine and the fulfillment of its social task — the necessary supplement to the state system of social protection of the population — have been proposed.

Key words: life insurance, social protection, development of the life insurance system.

Постановка проблеми. Процеси соціально-економічної трансформації в Україні характеризуються підвищенням рівнів невизначеності, ризиків та загроз, що супроводжують діяльність всіх суб'єктів і обумовлюють необхідність забезпечення соціального захисту громадян, збереження їх здоров'я та добробуту. Державна система соціального захисту є недостатньо ефективною через обмеженість бюджетного фінансування, незавершеність реформ в системах освіти та медичного захисту населення, їх спрямованість на максимальну децентралізацію соціального забезпечення населення при мінімальних рівнях гарантованих державою послуг і соціальної допомоги. Зазначене обумовлює підвищення суспільної ролі додаткових інструментів соціального захисту, основним з яких є страхування життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стан і тенденції розвитку страхування життя в Україні та закордоном, вітчизняного ринку страхування життя досліджено в працях таких науковців, як: Заволока Л. О. [1], Козьма І. І. [2], Кулина Г. М. [3], Криклій А. С. [4], Пікус Р. В. [4], Приступа Л. А. [5] та ін. Недостатньо розкритим в науковій літе-

ратурі залишається питання дослідження вітчизняної системи страхування життя як важливого інструмента соціального захисту населення.

Постановка завдання. Дослідити стан та перспективи розвитку системи страхування життя в контексті соціального захисту населення України.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глобалізацією всіх сфер діяльності людини. Взаємодія окремих суб'єктів соціально-економічної системи стає дедалі динамічнішою та багатогранною, що, з одного боку, призводить до виникнення значної кількості найрізноманітніших ризиків; а з іншого боку, сприяє збільшенню кількості альтернатив вирішення традиційних та нових завдань, зокрема, на основі використання такого інструменту управління ризиками, як страхування. Недосконалість державної системи соціального захисту населення України, а також підвищення соціальних ризиків актуалізують дослідження стану і тенденцій розвитку вітчизняної системи страхування життя як елемента соціального захисту і технології управління соціальними ризиками.

Так, відповідно до законодавства України, страхування життя — це вид особистого страхування,

який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку [6]. Страхування життя вирішує цілий комплекс завдань, які умовно можна розділити на дві групи: соціальні та фінансові. До фінансових завдань належить збільшення особистих доходів та забезпечення необхідних гарантій при здійсненні фінансово-кредитних операцій.

Соціальні завдання, які вирішуються за допомогою системи страхування життя пов'язані з тим, що дана система є необхідним доповненням до державної системи соціального забезпечення, оскільки сприяє вирішенню таких завдань: захист сім'ї у випадку смерті годувальника, або іншого члена сім'ї; оплата ритуальних послуг; матеріальне забезпечення у випадку тимчасової, або постійної втрати працездатності; забезпечення додаткової пенсії; накопичення засобів для надання матеріальної допомоги дітям при досягненні ними повноліття.

Наявність стійкої розвинутої системи страхування життя є одним з найважливіших елементів соціального захисту, оскільки державна система соціального захисту забезпечує лише мінімальний рівень потреб членів суспільства. Страхування життя

для економічно активної частини населення може бути ефективним інструментом захисту від соціальних ризиків — ризиковий вид страхування життя; а також інструментом накопичення фінансових ресурсів — накопичувальний вид страхування життя, який може стати джерелом інвестиційних ресурсів для соціально-економічного розвитку держави. Основним завданням накопичувального страхування життя є не отримання доходу, а захист і створення резерву коштів. Страхування життя є одним із найбільш консервативних напрямів інвестування, оскільки забезпечує мінімальну дохідність, водночас гарантуючи збереження коштів громадян.

Незважаючи на значну соціально-економічну роль системи страхування життя, чисельність зареєстрованих в Україні компаній зі страхування життя протягом останніх 10-ти років за даними [7] скоротилась з 65 до 34 компаній (тобто на 47,7%). В цілому ж кількість страховиків в Україні зменшилась з 446 до 296 компаній, тобто на 33,6%. Динаміка чисельності страховиків в Україні свідчить про негативні тенденції на вітчизняному ринку страхування. В контексті даного дослідження особливої уваги заслуговує скорочення майже вдвічі компаній зі страхування життя протягом 2007–2017 рр.

Водночас, крім чисельності страхових компаній, важливими індикаторами розвитку ринку страхування життя є показники динаміки валових страхових

Таблиця 1

Показники розвитку ринку страхування життя в Україні протягом 2007–2017 рр.

Роки	Валові страхові премії			Валові страхові виплати			Рівень валових страхових виплат за договорами страхування життя, %	Середній по ринку страхування рівень страхових виплат, %
	Рівень, млн грн.	Коефіцієнт зростання	Коефіцієнт зростання із врахуванням рівня інфляції	Рівень, млн грн.	Коефіцієнт зростання	Коефіцієнт зростання із врахуванням рівня інфляції		
2007	783,9	-	-	23,9	-	-	3,0	24,4
2008	1095,5	1,40	1,14	37,7	1,58	1,29	3,4	29,4
2009	827,3	0,76	0,67	62,7	1,66	1,48	7,6	33,0
2010	906,5	1,10	1,00	52,6	0,84	0,77	5,8	26,4
2011	1346,4	1,49	1,42	70,6	1,34	1,28	5,2	21,4
2012	1809,5	1,34	1,35	82,1	1,16	1,17	4,5	23,9
2013	2476,7	1,37	1,36	149,2	1,82	1,81	6,0	16,2
2014	2159,8	0,87	0,70	239,2	1,60	1,28	11,1	18,9
2015	2186,6	1,01	0,71	491,6	2,06	1,43	22,5	27,2
2016	2756,1	1,26	1,12	418,3	0,85	0,76	15,2	25,1
2017	2695,6*	0,98	0,88	557,7*	1,33	1,20	20,5*	23,5*

* Прогноз за даними III кв. 2017 р.

Джерело: розраховано автором за даними [7, 8]

премій та валових страхових виплат за договорами страхування життя, а також рівень страхових виплат, значення яких наведено у табл. 1.

Аналіз даних табл. 1 дозволяє зробити висновок про відсутність чіткої кореляції між чисельністю компаній зі страхування життя та величинами валових страхових виплат і премій за договорами страхування життя в Україні. Динаміка валових страхових премій була нестабільною протягом 2007–2017 рр., однак, в цілому, вона є позитивною (із врахуванням рівня інфляції рівень валових страхових премій за договорами страхування життя збільшився на 3%). Суттєвим (більше, ніж в 6 разів із врахуванням рівня інфляції) є зростання рівня валових страхових виплат за договорами страхування життя, що підтверджується значним підвищенням рівня валових страхових виплат (з 3% до 20,5%) протягом зазначеного періоду. При цьому, даний показник протягом 2007–2017 рр. залишався нижчим, ніж середній по ринку страхування рівень валових страхових виплат.

Отже, при значному скорочення кількості компаній зі страхування життя протягом 2007–2017 рр., їх кількість залишається достатньою для задоволення потреб вітчизняного ринку страхування життя, оскільки він є досить концентрованим — 95,4% валових страхових премій за договорами страхування життя акумулюють 10 компаній зі страхування життя (за даним 2017 р.) [9].

Співвідношення величин страхових премій, страхових виплат та інвестиційних доходів найбільших за розміром страхових премій страховиків України наведено на рис. 1.

Наведені показники свідчать про те, що рівень страхових виплат лише двох із досліджених компаній зі страхування життя перевищує середній рівень по страховому ринку (ПрАТ «ГРАВЕ УКРАЇНА Страхування життя» — 34,5%; ПрАТ «Страхова група «ТАС» — 25,1%); рівень страхових виплат двох страховиків наближається до середнього рівня страхових виплат (ПрАТ «СК «ПЗУ Україна

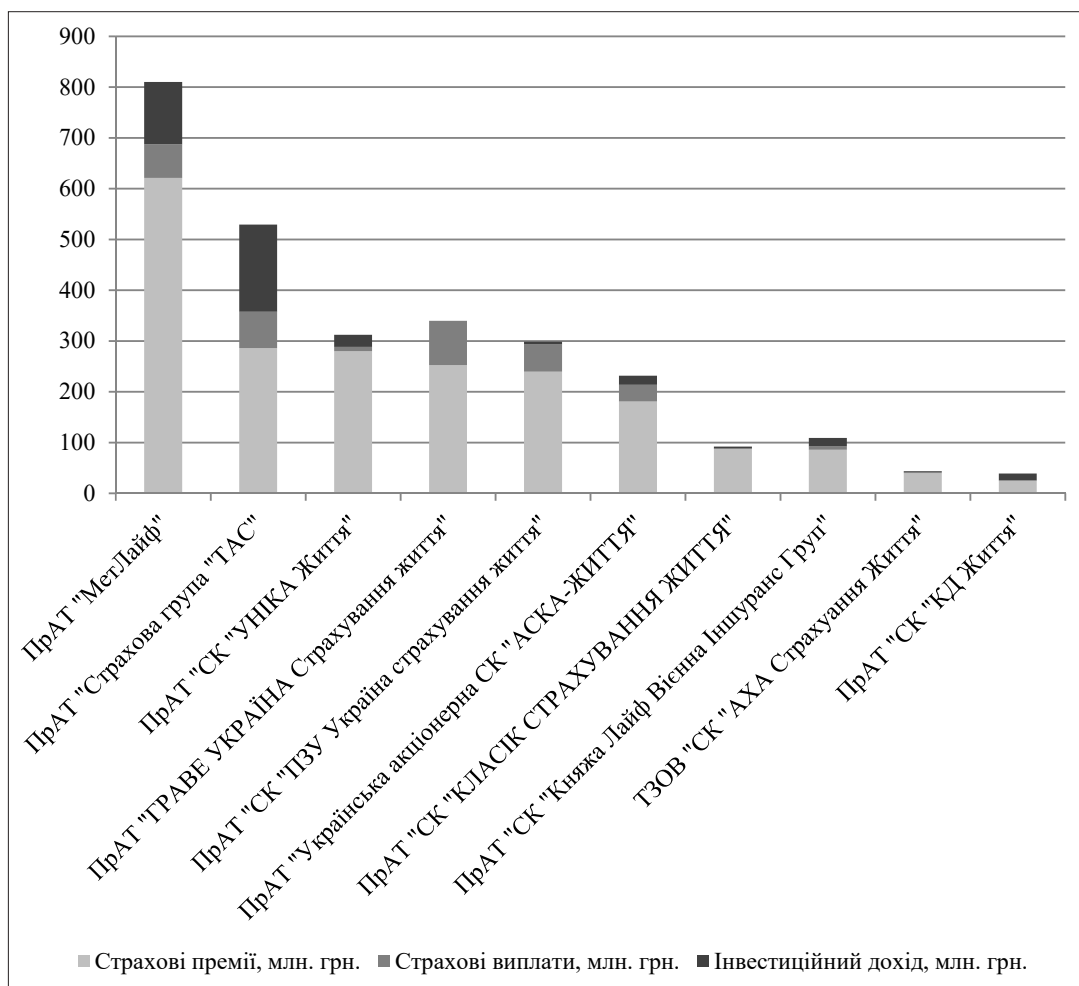

Рис. 1. Страхові премії, страхові виплати та інвестиційні доходи найбільших за величиною страхових премій страховиків України в 2017 р.

Джерело: побудовано автором за даними [9]

страхування життя» — 22,4%; ПрАТ «Українська акціонерна СК «АСКА-ЖИТТЯ» — 18,1%). Рівні страхових виплат решти з 10 найбільших за рівнем страхових премій компаній зі страхування життя є дуже низькими (знаходяться в межах 1,0–10,1%).

Важливою характеристикою стану ринку страхування життя в Україні є також рівень інвестиційних доходів компаній зі страхування життя. Так, лідером серед компаній зі страхування життя за рівнем інвестиційного доходу є ПрАТ «Страхова група «ТАС» (рис. 1), її інвестиційний дохід за підсумками 2017 р. склав 171527 тис. грн.; компанія, що за рівнем даного показника в 2017 р. зайняла друге місце, — ПрАТ «МетЛайф» (інвестиційний дохід склав 122636 тис. грн.) [9]. В цілому, незначні розміри інвестиційних доходів вітчизняних компаній зі страхування життя значно обмежують використання системи страхування життя з метою додаткового соціального захисту населення і здійснення інвестицій в соціально-економічних розвиток держави.

Крім того, важливим показником розвитку системи страхування життя є рівень її проникнення, тобто частки валових страхових премій у ВВП держави. Для країн з розвинутою соціально-економічною системою даний показник перевищує 5% [2, с. 169]. В Україні даний показник протягом 2007–2017 рр.

коливався в межах від 0,08% до 0,25% (розраховано автором за даними [7, 8]). Зазначене свідчить про надзвичайно низький рівень розвитку страхування життя в Україні.

В цілому, проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що стан ринку страхування життя в Україні в 2007–2017 рр., характеризувався такими негативними явищами, як: значне скорочення кількості страховиків, в т.ч. компаній зі страхування життя; деяке зменшення частки компаній зі страхування життя в загальній чисельності страхових компаній; недостатня ефективність інвестиційної діяльності компаній зі страхування життя (за даними 2017 року); високий рівень концентрації ринку страхування життя; надзвичайно низький рівень проникнення страхування життя.

Аналіз наукової літератури [1–5] дозволив виявити основні чинники, що перешкоджають розвитку системи страхування життя в Україні (рис. 2). Так, однією з основних причин недостатнього розвитку системи страхування життя в Україні є відсутність платоспроможного попиту на послуги компаній зі страхування життя, що вимагає підвищення доходів населення на основі забезпечення соціально-економічної стабільності в державі.

Крім того, важливою перешкодою для розвитку ринку страхування життя є відсутність довіри до

Рис. 2. Чинники, що негативно впливають на розвиток системи страхування життя в Україні та напрями їх подолання

Джерело: узагальнено автором за даними [1, с. 580; 2, с. 169–170; 3, с. 68–69; 4, с. 16; 5, с. 233–234]

страховиків з боку населення, що обумовлено, в основному, випадками невиконання страховиками своїх зобов'язань перед страхувальниками. Відновлення довіри населення до компаній, що займаються страхуванням життя, передбачає, зокрема, прийняття Закону України «Про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя», проект якого було прийнято за основу Верховною Радою України в 2013 році [10].

Виконання системою страхування життя соціальної функції (необхідного доповнення до державної системи соціального забезпечення) вимагає також реалізації системи заходів, спрямованих на формування єдиної системи недержавного соціального забезпечення, яка на основі співпраці страховиків

і держави дозволила б компенсувати недостатній рівень державного соціального забезпечення в Україні.

Висновки. Система страхування є необхідним доповненням до системи державного соціального забезпечення. В Україні дана система є слабо розвинутою висококонцентрованою ринковою структурою, забезпечення виконання соціальних завдань якої є неможливим без проведення відповідної державної політики. Наявність позитивних тенденцій на ринку страхування життя (значне зростання рівня страхових виплат; наявність на ринку великих компаній) дозволяє зробити висновок, що, за умов стабілізації та розвитку соціально-економічної системи та відновлення довіри населення до страховиків, даний ринок потенційно може стати одним з інструментів соціального забезпечення населення.

Література

1. Заволока Л. О. Life-страхування на українському страховому ринку: переваги та ризики. Світовий досвід / Л. О. Заволока, С. Р. Мороз, В. І. Якимова // «Молодий вчений». — № 5 (45). — 2017. — С. 577–581.
2. Козьма І. І. Сучасний стан розвитку ринку страхування життя в Україні / І. І. Козьма // Науковий вісник Ужгородського університету. — № 1 (42). — 2014. — С. 165–170.
3. Кулина Г. М. Сучасні тенденції розвитку страхування життя в світі / Г. М. Кулина // Економічний аналіз: зб. наук. Праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка». — Том 15. — № 2. — 2014. — С. 64–70.
4. Криклій А. С. Ринок страхування життя в Україні: тенденції та європейський досвід / А. С. Криклій, Р. В. Пікус // Економіка та держава. — № 5. — 2008. — С. 13–16.
5. Приступа Л. А. Страхування життя: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні / Л. А. Приступа, Т. І. Смалюк, І. Е. Совяк // Гроші, фінанси і кредит. — № 7. — 2016. — С. 230–234.
6. Про страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР (зі змінами та доповненнями). — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-vr/page>.
7. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг): офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-prostan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>.
8. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Рейтинг компаній страхування життя [Електронний ресурс]: Фориншурер. — Електрон. версія друк. вид. — Режим доступу: <https://forinsurer.com/ratings/life>.
10. Про прийняття за основу проекту Закону України про Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя [Електронний ресурс]: Постанова Верховної Ради України від 8 жовтня 2013 року № 632-VII. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-18>.

References

1. Zavoloka L. O. Life-strahuvannja na ukrai'ns'komu strahovomu rynku: perevagy ta ryzyky. Svitovyy dosvid / L. O. Zavoloka, S. R. Moroz, V. I. Jakymova // «Molodyj vchenyj». — № 5 (45). — 2017. — S. 577–581.
2. Koz'ma I. I. Suchasnyj stan rozvytku rynku strahuvannja zhyttja v Ukrai'ni / I. I. Koz'ma // Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo universytetu. — № 1 (42). — 2014. — S. 165–170.
3. Kulyna G. M. Suchasni tendencii' rozvytku strahuvannja zhyttja v sviti / G. M. Kulyna // Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. Prac' / Ternopil's'kyj nacional'nyj ekonomichnyj universytet; redkol.: V. A. Derij (golov. red.) ta in. — Ternopil': Vydavnycho-poligrafichnyj centr Ternopil's'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universytetu «Ekonomichna dumka». — Том 15. — № 2. — 2014. — S. 64–70.

4. Kryklij A. S. Rynok strahuvannja zhyttja v Ukrai'ni: tendencii' ta jevropejs'kyj dosvid / A. S. Kryklij, R. V. Pikus // *Ekonomika ta derzhava*. — № 5. — 2008. — S. 13–16.
5. Prystupa L. A. Strahuvannja zhyttja: suchasni tendencii' ta perspektyvy rozvytku v Ukrai'ni / L. A. Prystupa, T. I. Smaljuk, I. E. Sovjak // *Groshi, finansy i kredyt*. — № 7. — 2016. — S. 230–234.
6. Pro strahuvannja [Elektronnyj resurs]: Zakon Ukrai'ny vid 7 bereznja 1996 roku № 85/96-VR (zi zminamy ta dopovnennjamy). — Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-vr/page>.
7. Nacional'na komisija, shho zdijsnjuje derzhavne reguljuvannja u sferi rynkiv finansovyh poslug (Nackomfinposlug): oficijnyj veb-sajt [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stand-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>.
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny: oficijnyj veb-sajt [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Rejtyng kompanij strahovanyja zhyzny [Elektronnyj resurs]: Forynshurer. — Elektron. versija druk. vyd. — Rezhym dostupu: <https://forinsurer.com/ratings/life>.
10. Pro pryjnattja za osnovu proektu Zakonu Ukrai'ny pro Fond garantuvannja strahovyh vyplat za dogovoramy strahuvannja zhyttja [Elektronnyj resurs]: Postanova Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 8 zhovtnja 2013 roku № 632-VII. — Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-18>.